

Tholen 14 juni 1893

Een lezing gehouden op het 50 jr. jubileum van de Maatschappij tot bevordering van de landbouw en veeteeld te Zeeland. Verslag I

De heer B. G. van der Have van Ouwerkerk,¹ die op zich had genomen een onderwerp te bespreken, was door ongesteldheid verhinderd dat mondeling te doen, doch had zijn inleiding schriftelijk ingezonden.

Het vraagpunt luid:

Is fabriekmatige zuivelbereiding op coöperatieve grondslag gewenst? Zo ja, welke is dan de wijze waarop zij het meest voordelig kan werken?

De heer Van der Have schreef daaromtrent:

Mijnheer de voorzitter. Het was in het jaar 1885 dat ik op de vergadering van het Hoofdbestuur onzer maatschappij van landbouw werd uitgenodigd om hier ter plaatste op de algemene vergadering een agronomisch vraagpunt te behandelen. Ik voldeed aan die vererende opdracht gaarne en koos daarvoor het onderwerp: de bemesting van het weiland. Waar ik toen de wenselijkheid uitsprak om een humuslaag van 1 à 1½ centimeter op dat weiland te verkrijgen, ten einde een regenbak in de winter zowel als in de zomer te hebben, in de winter om het vocht te absorberen, in de zomer om die gradueel terug te geven, daar is het mij aangenaam nu nog te kunnen constateren dat de waarheid dier mening steeds bij mij is bevestigd en ik zelfs nog in deze tijd van grote droogte op een weiland van nog geen 9 gemeten, Duivelslandsche maat, 10 stuks vee vetweid, die van voldoende voedsel zijn voorzien,

Was het met ingenomenheid, mijne heren, dat ik me in 1885 in het stedeke Tholen van die opdracht kweet, na de vriendelijke ontvangst, die mij toen te dezer plaatse, ondanks het natte, onaangename weder, gewerd, is het met niet minder genoegen dat ik thans aan de opgedragen taak voldoe ter behandeling van een onderwerp, dat ik vooral ook voor het eiland Tholen niet van belang ontbloot acht.

Op de voorgrond stellend dat ik hier geen geleerdheid wens te verkondigen, te veel mannen van de wetenschap als hier tegenwoordig zijn aan wie dat beter ware toevertrouwd, ben ik meer van de opvatting dat men hier is om elkander op landbouwgebied te stichten en op te bouwen, zodat het mij aangenaam zal zijn een bespreking daarover te hebben uitgelokt.

En nu tot de zaak zelve komende, heb ik het vraagpunt enigszins uitgebreid genomen, ten einde de licht- en schaduwzijden daarvan te doen uitkomen om daarna op de meest voordelige handelwijze in dezen te letten.

Mijne heren, wanneer men tegenwoordig kalm en bedaard een blik om zich heen werpt, dan bespeurt men in vele klassen der maatschappij een gevoeligheid en een zucht naar verandering, die onwillekeurig de aandacht trekt.

Die zucht naar verandering komt in de laatste dagen ook voor op 't gebied van zuivelbereiding; en zonder nu geheel in te stemmen met een gezegde: „*hoe minder soliditeit, hoe minder stabiliteit*”, heb ik er toch nooit van gehouden om het oude te verwerpen, omdat het oud is,

¹ Zoekend in div. Zeeuwsche Couranten kom ik de heer B. G. vd. Have o.a. tegen als: Landbouwer/veehouder, Burgemeester Ouderkerk, Bestuurslid ZML. en lid van de Liberale Kieskring.

noch blind ingenomen te zijn met het nieuwe, omdat het nieuw is. En zoo moge de bespreking dezer vraag, nu de zuivelfabrieken elders bijna als paddestoelen uit den grond verrijzen en ook in Zeeland doorbreken, enigszins vreemd schijnen, toch geloof ik met het oog op het ingrijpende van den maatregel, op de verandering die daardoor in het landbouwbedrijf wordt teweeg gebracht en den afstand, waarop de dorpen in het eiland van elkander liggen, de zelve niet overbodig. Ik zeide de vraag wat ruim te hebben gesteld om de licht- en schaduwzijde der fabriekmatige zuivelbereiding te doen uitkomen, en daarom begin ik met de laatste.

Waar, zooals tot hiertoe, de zuivelbereiding op de gewone wijze plaats vond, behield het landbouwbedrijf in zijn geheel zijn eigenaardig karakter. De boer trachtte, behoudens de uitzonderingen, de eerste in zijn departement te zijn, terwijl vrouw en dochters het hare deden om op het gebied der botermakerij uit te munten. Zoo ijverde elk in het zijne; er werd puike boter gemaakt, de dochters werden van der jeugd zachtkens aan met de kleine handgrepen van de zuivelbereiding, even als met den daaraan gepaard gaanden arbeid, bekend gemaakt, de dikwijls zoo hoog vliegende geest van die allen vond daarin afleiding, men wist niet beter en was tevreden, te meer omdat die allen, vader, moeder en dochters, dagelijks de aanschouwelijke belooning van hunnen arbeid zagen in de vaten melk en room in den melkkelder, en de schotels met boter, door hen gewrocht. Het landbouwleven werd daardoor een ydille, terecht bezongen door onzen Hubert Kz Poot.

En wat de kroon op dat al zette, was dat de optelling van die dagelijks terugkeerende verdienste het hoofd van het bedrijf voor een niet onaanzienlijk deel in staat stelde om op den vervalldag aan zijne geldelijke verplichtingen te kunnen voldoen.

Al dat eigenaardige nu wordt door de fabriekmatige zuivelbereiding weggenomen en houdt op, want, zoodra de koeien gemolken zijn, wordt de melk naar de fabriek gebracht en in plaats van kelders met melk, room en boter zooals vroeger, zijn ze nu prozaïsch ledig en doodsch. Maar wat hier bij komt is dat de dochters van dienzelfden landbouwer uit den middelstand, thans spoediger met het werk gereed, meer beschikbaren tijd overig hebben, zoodat hun geest, bezig dienende te zijn, zulks dikwijls moet worden door werkzaamheden, die geld *nemen* in plaats van geld te *geven*.

En waar die dochters niet zijn, moet toch ook een vrouwelijke dienstbode gehouden worden om het werk te doen.

Om al die redenen nu, zouden deze laatste beschouwingen, zelfs bij gelijke geldelijke opbrengst, de schaduwzijden kunnen heeten der fabriekmatige zuivelbereiding, ja rijst de vraag zelfs of met den daardoor ontstanen minderen arbeid, de lust daartoe ook niet zal afnemen, en dat ware te bejammeren.

Bezien wij nu hare lichtzijde, dan valt dadelijk in het oog, dat zwakke huismoeders, met een groot getal kleinen gezegend, elke gelegenheid zullen aangrijpen, die hare vele en vermoeiende bezigheden verlicht en vermindert, zij het dan ook eenigszins ten koste van eene mindere geldelijke opbrengst. Daar komt bij dat het vrouwelijk dienstdoend personeel hier en daar minder gemakkelijk beschikbaar wordt, zoodat ook uit dien hoofde vermindering van werkzaamheden niet ongewenscht schijnt. Nu kan aan die bezwaren worden tegemoet gekomen door de aanschaffing van den Separator of roomafscheider, bv. van Leval, doch dit werktuig is nog al kostlijk en daardoor voor velen uit dien landbouw- en middelstand niet zoo gemakkelijk bereikbaar. Men zou echter bij het hooger bedrag, dat dan, naar men beweert, van de melk wordt verkregen, kunnen afschrijven op de kosten van aankoop van dat werktuig.

En zo rekening houdende met de voor- en nadeelen eener fabriekmatige zuivelbereiding, waarbij te letten op veranderingen en maatschappelijken toestand, willen wij aannemen dat de redenen voorhanden zijn om deze te wettigen, en dan rijst de vraag: zal die fabriekmatige bereiding van den zuivel op coöperatieven grondslag berusten, m. a. w. zullen de melkproducenten aandeel in de zaak hebben en zal men door onderlinge samenwerking elkan- ders maar dan ook eigen voordeel betrachten?

Schoone theorie, doch nog zoo dikwijls door de praktijk gelogenstraft. Want daartoe behoort *zooveel*,² Daartoe behoort *goede trouw*, behooren de deelgenooten *diep doordrongen* te zijn van de noodzakelijkheid, *eene noodzakelijkheid die niet genoeg kan worden op het hart gebonden*, om *zuivere melk* te leveren.

Melk te leveren niet alleen afkomstig van goed gewoon voedsel, vooraf door den directeur der fabriek goedgekeurd, maar ook melk te leveren in vaatwerk, dat *goed gebroeid* en *allerzorzuldigst zuiver behandeld wordt*. Want evenals het geheim der boerin van hare puike boter be- staat in *zuiverheid*, *netheid* en *werkzaamheid*, evenzoo is de groote voorwaard om bij fabriek- matige boterbereiding puik kwaliteit boter van de hoogste marktwaarde te krijgen, gelegen in de door elk van de gezamenlijke deelhebbers te leveren *zuivere goede melk*. Zonder dat kan de hoogste prijs ook niet voor den liter melk worden verkregen, want, al is die nog zoo vet en roomrijk, als zij niet *zuiver* wordt behandeld dégouteert ze en kan onmogelijk goede boter voortbrengen.

Dat is dus zeker eene eerste behoefte om de fabriekmatige boterbereiding op coöperatieven grondslag het meeste voordeel te doen afleggen.

Een tweede voorwaarde komt mij voor te letten dat het vervoer der melk niet te veel kost en dat in het algemeen de kosten van daarstellen der fabriek en der exploitatie, bij doelmatigheid van inrichtingen handeling zoo weinig mogelijk bedragen.

Wanneer nu verder de melkproducent door intensieve voeding van het melkvee zorgt voor goede vette melk en hij ervaart bij de uitbetaling dat door het gebruik eener Ladocute en de daarmee juiste bepaling van dat vetgehalte zijne moeite geloond wordt, zoodat hij daardoor vertrouwen in die zaak krijgt, dan wordt, of liever is het oogenblik daar, dat een en ander op de meest voordeelige wijze plaats vindt.

En nu, mijne heeren, kom ik tot de voorname aanleiding die mij de bovengenoemde vraag deed stellen.

De dorpen op het eiland Tholen liggen zoover van elkander verspreid, dat elke gedachte aan oprichting eener zuivelfabriek in een centrum, met het oog op de groote onkosten van melk- vervoer, moeten vervallen. Van daar dat hier, zij het dan ook met wijziging van toepassing zou kunnen komen wat elders bv. in Limburg plaats heeft.

Volgens mededeeling komen daar 5 á 6, boeren in eene gemeente bij elkander, leggen *f* 600,- á *f* 700,- uit en koopen daarvoor een centrifuge van Veuve Melotte te Remicourt bij Luik, welk werktuig in het uur 300 liters afroemt en 525,- francs kost. Nu wordt voor *f* 30,- á *f* 35,- een lokaal van 36 M² gehuurd, waarin een man en vrouw bezig zijn met 700 á 1000 liters melk per dag af te scheiden en te karnen. Een Crémometer van 75,- francs moet bij de centri- fuge zijn. De melk wordt elken dag door een commissie onderzocht, wat het roomgehalte aan-

2 *Cursief* is in de oorspronkelijke tekst benadrukt door *g r o t e r e l e t t e r a f s t a n d*!

gaat, terwijl ter bepaling van het gehalte aan vet ook de controletoeistel van Laval kan worden gebezigd.

Die man en vrouw krijgen een dagloon en er is een persoon die voor niet hoog salaris de zaak regelt en de comptabiliteit bijhoudt. Op het einde der maand wordt van de opbrengst der boter, die á *f* 1,20 minimum per kilo wordt verkocht, de prijs per liter melk betaald, waarbij $\frac{1}{4}$ cent per liter voor intrest, aflossing en slijtage wordt afgehouden.

Er bestaan- op deze wijze vele inrichtingen in Limburg. Daar wordt puik boter gemaakt en er zijn boeren, die met inbegrip der afgeroomde melk 11 centimes = $5\frac{1}{2}$ cent de liter ontvangen.

Behalve de huur of koop van het lokaal heeft men voor die *f* 600,- à *f* 700,-:

- 1) bedoelde handcentrifuge van Veuve Melotte, met een crémometer, om de verschillende melksoorten naar het vetgehalte te bepalen,
- 2) een karnvat van best systeem,
- 3) een boterkneedmachine,
- 4) een verwarmingstoestel indien de melk niet onmiddellijk na het melken kan gecentrifugeerd worden, bijv. niet een temperatuur heeft van 28 % Celsius op het oogenblik dat zij in de machine komt en
- 5) verschillende kleine voorwerpen, zooals emmers, vaten, borstels enz.

Het komt gewenscht voor om in het lokaal een kleinen kelder te hebben voor de bewaring van den room. Een en ander is voldoende voor het karnen van 1000 liter per dag dat door die menschen goed kan geschieden, terwijl de boter tevens voor verzending wordt gereed gemaakt en overigens alles zindelijk wordt gehouden. Natuurlijk hangt van de keuze van deze menschen veel af, terwijl er in het begin iemand moet zijn om hen van alles op de hoogte te brengen. Op deze wijze wordt de zaak niet coöperatief gedreven maar kan toch met *goede trouw* en goeden wil op dien voet worden geschoeid.

En hiermede, mijnheer de voorzitter, ben ik aan het eind mijner beschouwingen en mededeelingen gekomen. Uit een en ander blijkt naar mijne meening de noodzakelijkheid om bij fabriekmatige zuivelbereiding op coöperatieven grondslag, *allernauwkeurigst* te letten op de *zuiverheid* der melk, terwijl de *niet* zuivere *onverbiddelijk* moet worden afgekeurd. Mocht overigens het resultaat der besprekingen en bemerkingen als eventueel gevolg van deze inleiding met zich brengen dat voor het eiland Tholen de meest voordeelige toestanden op het gebied van zuivelbereiding worden geboren, dan zal ook deze bespreking niet onvruchtbaar zijn en rest alleen aan den ondergeteekende de betuiging van leedwezen dat hij niet mondeling dit punt heeft kunnen inleiden.

Dit rapport gaf aanleiding tot discussie.

De heer dr Swaving was het niet eens met de daarin ontwikkelde denkbeelden. Zijns inziens verdiende een coöperatieve zuivelfabriek op groote schaal aanbeveling.

Dit gevoelen werd gedeeld door de heer De Kater, commissaris der zuivelfabriek te Zonne-maire.